

s még kevésbé felmentést a zsidó vezetők némaságára a megszállás előtti hónapokban.

A magyar zsidó vezetők, mint hitsorsosaik másutt és általában a világ vezetői, nem akarták vagy nem tudták megérteni a náci Európában zajló pusztítás méreteit és gyorsaságát. Hamis optimizmusuk azon alapult, hogy a magyar zsidó közösségnek sikerült megmaradnia akkor is, amikor a szomszédos országokban élő zsidó közösségeket, a dél-erdélyi és kisebb részben a szlovákiai zsidók kivételével már elnyelte a kataklizma. Noha jó néhányan továbbra is a múlttal kapcsolatos illúziókat dédelgették, a német megszállás után sokan ráébredtek a valóságra. Addigra azonban már késő volt. A magyar zsidóság sorsa megpecsételődött.

Jegyzetek

1. Munkácsi Ernő, a Pesti Izraelita Hitközség főtájkára szerint a magyar zsidó vezetők „többé-kevésbé tisztában voltak a német zsidóság sorsával és azzal a ténnyel, hogy a németek által megszállt országokban a zsidó lakosságot deportálják”. Mindamellet, folytatta, csak „bizonytalan és homályos hírek terjednek mindezekről”. Munkácsi, *Hogyan történt?*, 11. o.

2. A wannseei konferenciáról beszámol Raul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*. Quadrangle Books, Chicago, 1961, 264–266. o. A „pusztító központok” tevékenységéről lásd 555–635. o.

3. Az Einsatzgruppékról és tevékenységükről lásd *uo.*, 242–256. o.

4. Randolph L. Braham: *The Kamenets-Podolsk and Délvidék Massacres: Prelude to the Holocaust in Hungary*. In: *YVS*, 9:135–156. o. Lásd még a 6. fejezetet.

5. Lásd például Springmann Sámuelnek – a magyar cionista mozgalom egykori tagjának – 1958. január 28-i nyilatkozatát a Yad Vashemban, levéltári dossziészámja 500/41–1; Arthur D. Morse: *While Six Million Died. A Chronicle of American Apathy*. Random House, New York, 1967, 304–305. o. Lásd még a *Pro Memoria* c., Ravasz László püspök által 1945 elején készített dokumentumot; kézirat a szerző birtokában.

6. Lásd Springmann Sámuel fenti nyilatkozatát, továbbá Alex Weissberg: *Advocate for the Dead. The story of Joel Brand*. André Deutsch, London, 1958, 21–23. o.

7. Braham, *i. m.*, 142. o.

8. *Der Kastner-Bericht*, 37. o.

9. Henry L. Feingold: *The Politics of Rescue. The Roosevelt Administration and the Holocaust, 1938–1945*. New Brunswick, N. J., Rutgers University Press, 1970, 168. o.

10. Livia Rothkirchen: *The Destruction of Slovak Jewry*. Jerusalem, Yad Vashem, 1961, XXIII–XXIV. o.

11. NG-4407 és NG-4553; *RAH*, 6.; Rothkirchen, *i. m.*, XXXII. Lásd még *Der Kastner-Bericht*, 15–16. o. A Vatikánnak Tuka miniszterelnökhöz intézett jegyzékeit, melyek szerint az „áttelepített” szlovák zsidókat valóban elpusztítják, Hans Gmelin, a pozsonyi német követség egykori tanácsosa megerősítette. NO-5921.

12. „Allies Are Urged to Execute Nazis.” *The New York Times*, 1942. július 1. 6. o.

13. Andrew Scharf: „The British Press and the Holocaust.” In: *YVS*, 5:186–187. o.

14. Yehuda Bauer: „When Did They Know?” *Midstream*. New York, 1968. ápr.